

Majtényi György: K-vonal. Uralmi elit és luxus a szocializmusban.

Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2009. 311 oldal.

Majtényi György monográfiája a magyar uralmi elit II. világháború utáni történetét vizsgálja, pontosabban azt, hogy a hatalmon lévő politikusok milyen mintákat követtek, teremtettek és adtak tovább a nyomukba lépőknek. A társadalomtörténész szerző a kor vezető politikusait nem politikai teljesítményük vagy szerepük alapján mutatja be – bár természetesen ettől és a rendszer megítélésétől sem lehet teljesen eltekinteni –, hanem a szokásrendszer és az elithagyományok továbbélése kapcsán.

A szakirodalom a korszak vezető politikai szereplőire többnyire a káderosztály vagy a nómenklatúra kifejezést alkalmazza, ezzel is hangsúlyozva, hogy e politikusok a szó hagyományos értelmében nem tekinthetők elitnek, vagyis értékteremtő és -hordozó csoportnak. Majtényi az uralmi elit megnevezéssel azt érzékelteti, hogy elsősorban a politikai rendszereken átívelő társadalmi folyamatokra, a folytonosságokra kíváncsi, s az elit korabeli helyzetét is e szemszögből vizsgálja. Ha pedig ebből a nézőpontból tekintünk a korszakra, akkor a szocialista rendszer sem tekinthető valamiféle zárványnak a magyar történelemben, hiszen az ekkor zajló jelenségeknek is voltak előzményei, és hasonlóképpen van folytatásuk is. A társadalomban és a kultúrában alighanem erősebbek is a folytonosságok, mint azt az egymást követő történelmi korszakok politikai-történelmi alapú elkülönítése és értékelése alapján gondolhatnánk. A szerző

Max Weber uralomkoncepciójának alkalmazásával jelzi, hogy a politikai elit hatalma még a diktatúrában sem volt korlátlan, az erőszak alkalmazása mellett rákényszerült arra is, hogy a hatalom és a rendszer megőrzése érdekében megtegyen bizonyos legitímációs lépéseket.

A könyv először az új elitcsoport – szimbolikus, de egyben fizikai – helyfoglalását mutatja be. A kommunista párt- és állami vezetők 1945 után beköltöztek a Rózsadomb és a Pasarét legelegánsabb helyeire; antik bútorokkal, drága festményekkel, perzsaszőnyegekkel rendezték be lakásukat, és kialakítottak egy saját, a társadalom többi csoportjától őket megkülönböztető életformát. Majtényi György többféle irányból közelíti meg az elitnek a korabeli társadalomban szokásai alapján markánsan elkülönülő és elkülöníthető csoportját. Elemzi a nyugati autók (a *Chevik*, majd a *Mercedes*ek divatját) és a külföldi utak kultúráját, részletesen ismerteti információs monopóliumukat (így az elkülönített telefonhálózatot, a K-vonalat), illetve a Kútvölgyi úti kórházban nekik juttatott emelt szintű orvosi ellátást is. A luxushoz való viszony alapján nem sokban különbözött egymástól a rendszer két reprezentánsa, Rákosi Mátyás és Kádár János, csak éppen másképp alakították imázsukat az elit és a közvélemény előtt. Az elithagyomány erős folytonossága miatt a könyvből egyenesen úgy tűnik, hogy a kor káderei az ország korábbi vezetőitől

sem álltak annyira távol, mint gondolnánk. Érzékletesen írja le a szerző a korban és a köztörténeti ábrázolások többségében puritánnak bemutatott Kádár János életvitelét, ami nem sokban különbözött a többi *elvtársétól*. Ő szervezte meg például a pártvezetők vadásztársaságát, az *Egyetértést*, amely a kommunista vezetők társasági életének szabályozott, szervezett – félig informális, félig protokolláris –, a múltat idéző keretet adott.

Az uralmi elit, ha nem is elindítója, de mindenképpen a médiuma volt a társadalomban a luxus térnyerésének, a hagyományos fogyasztási szokások újraéledésének és a nyugati fogyasztói minták beszüremkedésének. Majtényi külön fejezetben foglalkozik azzal, hogy a luxus miként és milyen formákban (öltözködés, étkezési szokások, reprezentáció) jelent meg a társadalomban, és a hatalmon lévők hogyan viszonyultak mindehhez. Láthatóan mindennek ők voltak az egyik kezdeményezői.

A fogyasztás vizsgálata a könyvben a legitimitáció kérdésével kapcsolódik össze. A szerző a rendszer és az elit társadalmi legitimitációjának szempontját egyfelől annak kapcsán vizsgálja, hogy a munkáshatalom képviselőinek mondott vezetők hogyan viszonyultak a nyilvánosság előtt a munkásokhoz vagy például az aranycsapat focistáihoz. Másfelől azt írja le, hogy e nyilvános gesztusok mellett a rendszer legitimitációjának milyen fontos része volt az, hogy a korabeli elit nemcsak teret biztosított a háború előtti szokásrendszer és a nyugati minták követésének, hanem – hogy a társadalmon belüli helyzetét megőrizze – példát is mutatott ebben: utat tört és nyitott a társa-

dalom többi csoportja előtt. A szerző rámutat arra, hogy a szokásoknak (így például a vadászatnak) és a hagyománynak milyen szerepe volt az eliten belüli összetartozás-tudat kialakulásában, s részletesen elemzi azt is, hogy ez milyen sajátos, a Horthy-kori és a korábbi elitek életvitelét is idéző mikrovilágot teremtett (a *Káderdűlőn*, vagyis a Rózsadombon és Pasaréten).

Majtényi időszemlélete és a kötet szerkezete rendhagyónak számít a magyar történetírásban, mivel nem egyetlen lineáris történetet beszél el, hanem egymáshoz látszólag lazán kapcsolódó történeteket fűz egybe. Nincsen kitüntetett nézőpont, a történelmet különböző szereplők (nem csak az elitez tartozók) szemszögéből látatja. Sokszor felhívja a figyelmet a különböző korszakok közötti áttűnésekre, s érzékelteti a történelmi idő sokrétűségét, az idősíkok sokféleségét. Abból a feltevésből – történetírói tapasztalatból – indul ki, hogy a történelem nemcsak egymáshoz szorosan kapcsolódó események láncolataként beszélhető el. Ebből következik a könyvben a történetészövés sajátossága, hogy a szerző egyszerre több szálon futtatja a cselekményt, és – szándékosan – megszeg számos történetészkonvenciót. Így például olyan stílust, szófordulatokat, jelzős szerkezeteket vagy mondatszerkesztést használ, amelyek elsősorban nem a tudományos szövegekre jellemzőek, s nem törekszik állításainak egyértelmű, tézisszerű megfogalmazására sem, hanem láthatóan kedveli a többértelműséget és a metaforikus jelentéseket. Emiatt a szöveg szinte regényszerűen olvasható, viszont ebből következően más logikával is bír, mint

egy hagyományosan felépített – az események láncolatához vagy a társadalmi, gazdasági folyamatok logikájához szigorúan igazodó – történelmi munka. Vannak történelmi mellékszereplők (például a vadászok), akik a könyvben főszereplőkké, s vannak eddig főszereplőnek tartottak (a politikusok), akik mellékszereplőkké válnak, ahogy azt a szerkesztés, illetve a történetvezetés (vagy maga a szerző?) kívánja. A munka kritizálható ugyan a belső aránytalanságok, az epizód-szerű részletek miatt, Majtényi azonban nyilvánvalóan tudatosan választotta ezt a formát. A szintén rendhagyóan megírt utószóban figyelmezteti is az olvasót arra, hogy ez a szerkezet és ez a stílus tudatos vállalás következménye, amely amellet, hogy láthatóan a kedvére való, szélesebb teret is nyit az olvasó-befogadó előtt. A szerző e kötettel a posztmodern társadalomtörténet tudományos nyelve felől közelít a társadalomtörténet-, illetve a történetésszakmát általában jellemző stílus megújítása felé, és egy közérthetőbb, népszerűbb, olvashatóbb, befogadhatóbb, stilisztikai értelemben a fikcionális próza irányába elmozduló társadalomtörténelmi nyelv megteremtése felé tesz határozott lépéseket.

Majtényi György vállalkozása remélhetőleg követőkre talál majd a társadalomtörténészek körében, és arra ösztönöz másokat is, hogy ne csak a (leg)szűkebb szakmai közönség felé fordulva fogalmazzák meg gondolataikat. Majtényi, mint hangsúlyozza, abban a meggyőződésben keresett válaszokat az őt foglalkoztató elméleti kérdésekre, hogy azokra nemcsak egyetlen, kizárólagos válasz adható.

Az általa megrajzolt *K-vonal* így sokfelé elkanyarodik (az utak is minduntalan elágaznak), ám a szerző (és vele az olvasó) mégsem kalandozik el messzire a könyv szűkebben vett témájától. A kötet olvasása barangolás a kor elitjéhez kapcsolódó történetek és jelentések sűrűjében. A szerző láthatóan azzal a meggyőződéssel vezeti (körbe) olvasóját, hogy ebben az erdőben több ösvény van, mindenki más utat találhat magának, és – úgy gondolja – nincs olyan pont, amely felé feltétlenül haladnunk kellene. Az út során ugyanakkor megmutat jelenségeket és elidőzik történeteknél, érzékelteti, miről mit gondol, anélkül, hogy megmondaná, mi mit gondoljunk róla. Tudatosan hagy teret a kellő ismeretekkel felvértezett olvasó-befogadó előtt. Majtényi György munkáját a fentiek miatt úttörőnek és kiemelkedő jelentőségű vállalkozásnak tartom, amely remélhetőleg nem marad visszhang nélkül sem a történet-, sem a szélesebb olvasóközönség körében.

A monográfia sokéves gondos és aprólékos kutatómunkára épül, Majtényi végignézte a magyarországi levéltárak, oral history archívumok vonatkozó anyagát, számos interjú készített, és rengeteg magánkézben lévő forrást (iratot, fényképet) gyűjtött össze. Ezt a masszát formálta a kedvére, olyan történetekké, amelyek szerint jellemzően mutatják be a korszakot és jellemzik a kor vezetői, illetve kisebb mértékben a mindenkori elitek szokásait: a lakás- és a tárgyi kultúrát vagy a szabadidő eltöltését. A kötet végén névmutató és életrajzi annotációk segítik az olvasót a történetekben – a történelemben – való tájékozódásban.

Míg a rendszer képviselői a kor ideológiájának megfelelően a munkásosztály hatalmát hirdették, valójában olyan mintát teremtettek az elitbe törekvők és általában a társadalom különböző csoportjai számára, amelyben a pozíciónak, az ingatlanvagyonnak (villák, nyaralók), a különböző kultikus tisztelet övezte tárgyaknak (autók) hasonlóan rangjelző funkciójuk volt, mint a korábbi (és talán a későbbi) korszakokban. Ezek mellé a kommunista hatalom a kiváltságok kiterjedt rendszerét építette ki, amelyet a köznyelv a korban *4K*-ként is emlegetett: a K-vonalat (az elkülönített közigazgatási telefonhálózatot), a kül-

földi utazás lehetőségét, a Kútvölgyi kórházhoz való jogosultságot (ahol a megkülönböztetett orvosi ellátást kapták) és végül a Kerepesi temetőt (ahol még halálukban is elkülönítették őket) értve alatta. A könyv címében a K-vonal metaforikus, mint azt Majtényi György a szövegben jelzi is, mivel egyszerre utal a káderek politikai karrierjére, a határookra, amelyeket nem léphettek át, illetve arra a demarkációs vonalra is, amelyet ők húztak maguk köré, hogy elhatárolják és megkülönböztessék magukat a társadalom többi csoportjától.

Berki Imre